

Újra megtaláltam a „jászsági borelii”-t! (Lepidoptera: Noctuidae)

BUSCHMANN FERENC

ABSTRACT: (I've found again the *borelii* of the Jászság (Lepidoptera: Noctuidea)) – In this paper the author publishes the refounding of the *Gortyna borelii* ssp. *lunata* in the Jászság: there are three isolated populations mentioned here.

A nagy szikibagoly (*Gortyna borelii* PIERRET 1837, = *Hydroecia leucographa* BKH.) olyan atlanto-mediterrán lepkefaj, amelynek nyugat-európai nomenklatúrai törzsalakja már kipsztult, a kárpát-medencei populációi pedig önálló alfajt (= ssp. *lunata* FREYER, 1839) képviselnek. A faj egyike a tápnövény-specialista és endofág életmódjáról nevezetes állatainknak, amely a Berni Konvenció listáján is szerepel; Vörös Könyves, aktuálisan veszélyeztetett és védett, eszmei értéke a 12/1993. KTM-rendelet értelmében 10 000 Ft. Magyarországon kívül csak Béga – Temesvár térségéből és a herkulesfürdői Domogled környékéről vannak adatai. Állítólag Fiume környékén is előfordult (KÖNIG, 1941), de ismeretes a Balkán-félsziget egyes pontjairól is.

A *Gortyna borelii* ssp. *lunata* (FREYER, 1839) hazai előfordulása feltehetően egykor sokkal összefüggőbb lehetett, ma igencsak sporadikus. Ismert lelőhelyei: Ohat, Újszentmargita, Mezősas, Bélmegyer, Mártély, de vannak régebbi szórványadatai a bükk-hegységi Kisgyőr és Budapest (Vérmező és Budai-hegyvidék széle), valamint Vác környékéről is (Kovács, 1953, 1955). Ez utóbbiak megléte azonban napjainkra már nagyon is kétséges. A még létező populációk ma mindenütt viszonylag kis területű refugiális izolált fragmentumokban – maradvány szikespusztai tölgyesek tisztásain, szikespusztai réteken – tenyésznek. Tápnövényük, a sziki kocsord (*Peucedanum officinale*) termőhelyéhez erősen kötődnek, azt nagyobb távolságra sohasem hagyják el: az állat – különösen a nőstény – nem szeret repülni, a hímek is csak a nőstények felkeresésére aktívak. A lepkék egy nemzedékűek, ősszel – augusztus végétől október végéig – rajzanak, megfelelő élőhelyen az egyedszámaik eléggé magasak is lehetnek (RONKAY 1997). A mesterséges fény mindkét ivart erősen vonzza.

A mutató megjelenésű, barna színéről és jellegzetes fehér bagolylepke-rajzolati elemeiről könnyen felismerhető nagy termetű lepkefaj jászsági, pontosabban Jászberény környéki létezésére 1975-ben derült fény (BUSCHMANN 1982, 1985). Az akkor felfedezett élőhely azonban a város rohamos terjeszkedése miatt rövidesen felszámolódott, beépítésre került. Ezzel együtt a *Gortyna borelii* ssp. *lunata* is eltűnt a környékről. Utolsó „találkozásunk” 1981 szeptemberében volt, s bár feltételeztem, hogy az állat a Borsóhalmi-rét igencsak szétszórta *Peucedanum officinale* állományában fennmaradhatott, ez irányban kutatást nem végeztem.

1992-ben – befejezván az intenzív Hajta-kutatási programom – kezdtem meg a Jászság más részein is a részletesebb lepidopterológiai és botanikai gyűjtő-megfigyelői munkáim. Így jutottam el egyebek között a jászdózsai Pap-erdő Természetvédelmi Területhez is. 1993.

szeptember 11-én őszi lepkefajokat kontrolláló gyűjtést végezni mentem ki az ALMÁDI (1985) által is jelzett *Peucedanum* erdőszéli rétre. Kettő *Gortyna borelii* ssp. *lunata* jött a petróleum-gázlámpa fényére. (Ezt a rétet – a védettsége ellenére! – 1997-ben felszántották.) 1997. szeptember 2-án spontán véletlenszerűséggel gyűjtöttem a Jászberény – porteleki út – vasúti töltés közötti egykori, de már jócskán betöltődött vályogvető gödröknél, ahol ugyan-csak nagyszámú *Peucedanum* (*officinale*, *cervicaria* és *alsaticum* együttesen) fordult elő kis távolságra a gyűjtőhelytől: itt is megjelent a szóban forgó lepkefaj. Három héttel később (IX. 25-én) megkerült a Zagyva menti Természetvédelmi Területen is.

Felmerült a kérdés, hogy az eddig észlelési küszöb alatt maradt példányszám gradációs megnövekedése általi elkóborlásokról, vagy a *Peucedanum*-ok bizonyos helyváltoztatásával összefüggően megindult „recens terjedésről” lehet-e szó (az állat etológiájának ismeretében elképzelhető, hogy bizonyos távolságokon követheti a tápnövényét). Esetleg eddig más helyeken és rossz időpontban végeztem a lepkefaj rajzási idejében a gyűjtéseim? A választ az 1998-as év adta meg!

1998 áprilisában Mester Árpád fiatal biológianárral „felfedeztük” az alattyáni Bereki-erdőt, s az erdő közepén az ősi szikes-erdei rétet, tele *Peucedanum officinale*-val (a Zagyva-holtággal körülölelt keményfás liget élővilágáról egy másik tanulmányban számolunk be). Ekkor dőlt el, hogy a nyár folyamán feltérképezem magamnak a környékbeli *Peucedanum*-os helyeket. Augusztus 15-én a Borsóhalmi-rét Ágói-patakhoz közeli részén lámpáztam. Meglepetésemre megjelent egy hím *Gortyna borelii* ssp. *lunata* is! A fent említett Bereki-erdőben az ősz folyamán három alkalommal fordultam meg (IX. 23., X. 12. és 18.), mindhárom alkalommal találkoztam a szóban forgó lepkefajjal. Úgy tűnik, hogy e viszonylag háborítatlan helyen elég életerős populációja tenyészik (fiatal természetvédő barátaimmal, a jászberényi Élővíz Természetvédelmi Egyesület tagjaival – a terület egyéb fontos természeti értékeire is tekintettel – már benyújtottuk védelmi javaslatunkat a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságához). Szeptember 27-én a Hajta nagykátaí részéhez tartozó Ere-köze néven ismert területrészt vizsgáltam meg. Az állat itt is megkerült! Ez utóbbi helyen a hazai

Nagy szikibagolylepke (*Gortyna borelii lunata*)

mikrolepidoptera-faunára új faj is előkerült, az *Agonopteryx putridella* DEN. et SCHIFF. nevű molylepke, amely szintén a *Peucedanum officinale*-n fejlődik ki.

A felsorolt adatok nyomán megállapítható, hogy a *Gortyna borelii* ssp. *lunata* (FREYER 1839) bagolylepke a Jászságban jóval szélesebb körben elterjedt, mint azt az eddigi *Peucedanum officinale*-hoz kapcsolódó ismereteim alapján sejtenem lehetett. Eddig négy különböző, egymástól átlag 10–15 km távolságokra levő helyen találtam rá. Ez részint bizonyítja a hajdanvolt, még jóval a vízrendezések előtti összefüggőbb areát, részint az egymástól ma már meglehetősen izolált populációk nagyfokú veszélyeztetettségére világít rá. Ugyanakkor felveti annak lehetőségét is, miszerint minden egyéb kisebb-nagyobb számú *Peucedanum*-os reliktum állományban – amelyek szikes vagy szikesedő kötött talajokon tenyésznek – még (akár az egész Alföldön is!) előfordulhat e nevezetes lepkefaj.

Irodalom

- ALMÁDI, L. (1985): Adatok az Észak-jászság flórájához. Fol. Hist.-nat. Mus. Matr. 10: 25–30.
- BUSCHMANN, F. (1982): Adatok Jászberény és környéke nagylepkéinek ismeretéhez. Fol. Ent. Hung. 35/1: 255–268.
- BUSCHMANN, F. (1985): Jászberény és környékének lepkevilága: Macrolepidoptera – Nagylepkék. Jászsági Füzetek/16.
- KOVÁCS, L. (1953): A magyarországi nagylepkék és elterjedésük. Fol. Ent. Hung. 6: 77–184.
- KOVÁCS, L. (1955): The occurrence in Hungary of *Hydroecia leucographa* BKH., with new data on its life history. Acta zool. Hung. 9: 89–140.
- KÖNIG, F. (1941): A *Hydroecia leucographa* BKH. Új lelőhelyei a Bánságban – Neue Fundorte von *Hydroecia leucographa* BKH. Im Banat. Fol. Ent. Hung. 6: 48–63.
- RAKONCZAI, Z. (1989 szerk.): Vörös Könyv. A Magyarországon kipusztult és veszélyeztetett növény- és állatfajok. Akadémiai Kiadó Budapest.
- RONKAY, L. (1997): Nemzeti Biodiverzitás-Monitorozó Rendszer VII. Lepkék. Pp. 62–63. Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest.

BUSCHMANN Ferenc
Jász Múzeum
H-5001 JÁSZBERÉNY